

Neoplatonismul – curent filosofic

MEZEI NATALIA-MARIA

UNIVERSITATEA TEHNICĂ DIN CLUJ-NAPOCA

Facultatea de Litere

Specializarea: Școala Doctorală de Filosofie

Email: natalia_pop88@yahoo.com

Conducător Doctorat: prof. univ. dr. habil. Daniela Dunca

Abstract

The text discusses Neoplatonism, a Greek philosophical movement that emerged in the second century and lasted until 529. Neoplatonism views the world as governed by meaning, requiring elevated thinking to comprehend it. It focuses on finding a unique principle, the One, which explains the nature of the intelligible. Plotinus, influenced by Plato, introduces innovations and fundamental changes compared to other philosophers like Aristotle and the Stoics.

Neoplatonism transcends syncretism, integrating influences into a unique vision characterized by mysticism and ecstasy. The significant differences between Neoplatonism and Christian or Gnostic thought are highlighted, emphasizing Plotinus' innovative perspective on the intelligible and sensible worlds.

Keywords: *neoplatonism; Plotin; Curent filosofic*

Introducere

Textul propune o analiză a neoplatonismului, mișcare filosofică de limbă greacă care se dezvoltă în prima jumătate a secolului al doilea și persistă până în anul 529, marcând sfârșitul antichității. Neoplatonismul privește lumea ca o realitate guvernată de sens și esență inteligibilă, accesibile doar prin purificarea și rafinarea gândirii. Filozofii neoplatonici caută să înțeleagă realitatea în afara domeniului sensibilului, concentrându-se asupra gândirii pure.

Centrală în gândirea neoplatonică este problema principiului prim, un concept dincolo de gândire și orice posibilitate de a deveni obiect al acesteia. Neoplatonismul aduce o schimbare radicală a paradigmatelor filozofice anterioare, abandonând dualismul în favoarea unei viziuni triadice a realității, împărțind-o în Unu (principiul prim), Intellect (ființa unitară) și Suflet (gubernând universul plural).

În ceea ce privește influențele filosofice asupra operei lui Plotin, textul examinează legăturile cu platonismul, aristotelismul și stoicismul. Deși se inspiră din Platon în privința conceptului de Unu, Plotin depășește ideile acestuia, instituind o paradigmă de gândire

proprie. Se remarcă, de asemenea, influențele aristotelice privind intelectul divin și relațiile stoicismului legate de Zeu și univers.

În concluzie, neoplatonismul, și în special gândirea lui Plotin, reprezintă o evoluție complexă și originală a filozofiei antice, aducând contribuții semnificative la înțelegerea realității și a principiilor fundamentale care le guvernează.

Neoplatonismul – curent filosofic

În mod tradițional, prin neoplatonism se înțelege mișcarea filosofică de limbă greacă, care se întinde, cronologic, începând cu prima jumătate a secolului al doilea, până în anul 529, perioada de sfârșit a antichității.

Neoplatonismul gândește lumea ca o lume guvernată de sens, care depinde de o esență anterioară, inteligibilă. Dar pentru aceasta este nevoie de a înțelege lucrurile în acord cu această lume inteligibilă, la care are acces numai gândirea, însă nu gândirea cu care noi suntem obișnuiți să abordăm lucrurile, aceasta nu este capabilă să descopere lumea inteligibilă, cu structura și regulile ei de funcționare. Este necesar să ridicăm gândirea la o sferă superioară, cea a inteligibilului pur, iar pentru aceasta este nevoie de un proces de purificare și de rafinare.

Scoțând gândirea din domeniul sensibilului - unde obiectele propriu-zise ale gândirii sunt amestecate cu substratul corporal -, filozofii neoplatonici încearcă să urmărească modul în care se arată realitatea prin prisma gândirii pure, desprinse de sensibil.

Problema capitală a gândirii neoplatonice nu privește, însă, lumea inteligibilă, ci un principiu care să poată explica natura multiplă a inteligibilului. Un principiu care să fie sursă unică și unitară, de la care să se poată constitui realitatea inteligibilă, un principiu anterior, care devine, astfel, principiul absolut al întregii realități, atât al celei inteligibile, cât și al celei sensibile, explicată prin referire la inteligibil. Un astfel de principiu este dincolo de gândire și dincolo de tot ceea ce poate deveni obiect al gândirii.

Problema fundamentală pe care o ridică neoplatonismul este aceea că, pentru a putea gândi *ceva* până la capăt, la un moment dat ne confruntăm cu ceea ce nu mai poate fi gândit, cunoscut și nici măcar numit. Cu toate acestea, nu ne putem lipsi de acest *ceva* inaccesibil, deoarece, în absența lui, nimic altceva nu poate fi gândit și nu poate exista. Acest *ceva* neoplatonicii îl numesc principiul prim. Există o dublă relație între ceea ce gândim și ceea ce nu mai poate fi gândit: în sens ascendent, gândirea ajunge să descopere necesitatea unui principiu inexprimabil; în sens descendent, inexprimabilul este singurul

care poate genera întreaga structură a realității, dându-i raționalitate, dându-i o ordine proprie și, astfel, un sens.

Prin acest fel de abordare, neoplatonicii operează o schimbare radicală a paradigmei de gândire; viziunea lor despre lume se așează pe alte fundamente decât filozofia tradițională.

Până la neoplatonici, filozofia se sprijinea pe o paradigmă duală a realității, în sensul că aceasta era împărțită în două niveluri distincte ca valoare: pe de o parte realitatea plurală, schimbătoare, supusă nașterii și pieirii, iar pe de altă parte ființa veritabilă, ne-corporală care se instituie într-un model anterior al întregii realități sensibile, fiecărui lucru corespunzându-i un model neschimbător: ideile sau formele inteligibile.

Alături de distincția dintre realitatea sensibilă și cea inteligibilă, gândirea filozofică neoplatonică adaugă o altă distincție, mai fundamentală, anume aceea dintre pluralitatea lucrurilor (atât a celor sensibile cât și a celor inteligibile) și o unitate anterioară, unitatea trebuie căutată înaintea ființei inteligibile, ca o unitate în sine ce va fi reprezentată de principiul prim, *Unu*, pornind de la care neoplatonicii vor gândi atât ființa inteligibilă, cât și lucrurile sensibile.

Prin acest mod de a gândi, neoplatonicii încep meditația lor asupra lumii dintr-un punct de vedere radical nou: „ei nu mai caută doar ființa primă, inteligibilă, stabilă, care constituie și susține întregul univers sensibil, ci vor căuta ceea ce dă stabilitate acestei ființe prime: anume principiul prim, unu”¹.

Așadar, față de paradigma duală a filozofiei anterioare, neoplatonismul propune o paradigmă triadică: realitatea este împărțită în trei niveluri sau ipostaze principale: unul (care este principiul prim, absolut unitar), intelectul (care este ființa unitară, dar conține deja pluralitatea formelor) și sufletul (care guvernează universul plural).

1. Influențe filosofice asupra operei lui Plotin

1.1 Influențele lui Platon asupra operei lui Plotin

Neoplatonismul datorează mult platonismului și aristotelismului sau stoicismul, dar gândirea lui Plotin despre lume diferă atât de concepțiile lui Platon sau Aristotel cât și de cele ale stoicilor.

¹ Pierre Aubenque: *Plotin et le dépassement de l'ontologie grecque classique*, Le Neoplatonisme, CNRS, Paris, 1971, p. 101-109.

Însă neoplatonismul nu reia doar niște indicații doctrinare prezente în filosofia platonice pentru a le continua, ci încearcă să rezolve problemele la care ajunsese această filozofie și dificultățile întâmpinate în fața cărora se oprise.

Există două referințe din gândirea platonice pe care Plotin le-a reluat și le-a încheșat într-o gândire proprie. Este vorba despre problema *bine-lui*, enunțată în *Republica* și de *unu* care este prezentat în sine, separat de ființă, în prima ipoteză henologică din *Parmenide*.

În prima referință, Platon consideră că forma cea mai înaltă este Forma Binelui, sursa tuturor celorlalte Forme care ar putea fi cunoscute prin rațiune. El compară obiectele cunoașterii cu obiectele vizibile. Așa cum obiectele vizibile, primesc lumina de la soare, care este superior domeniului vizibil, deoarece îl face posibil, în același fel, obiectele cunoașterii primesc faptul de a putea fi cunoscute precum și faptul de a fi și de a ființa, de la ceva superior ființei înseși, de la ceva care nu mai este el însuși existent. Acesta este *binele*. În acest punct al dialogului discuția se oprește, Platon ne mai continuând această linie de gândire.

În a doua referință platonice, dialogul începe cu o apologie a necesității existenței *Unu-lui*, o apologie negativă, care se bazează pe demonstrarea absurdității ce rezultă din suprimarea unu-lui și din admiterea unei pluralități pure, lipsite de unitate. Partea a doua a dialogului revine la ipoteza parmenidiană a unului, analizând mai multe situații privind existența sau inexistența unu-lui, lansând mai multe ipoteze. Una dintre acestea este ipoteza radicală a existenței unu-lui înțeles ca non-plural: „dacă este unu, atunci unul nu poate fi ceva plural”². Ne fiind plural, *Unu* nu poate avea părți, așadar nu are început, mijloc sau sfârșit. În consecință, el nu poate avea o figură, nu poate fi nici mișcat, nici nemișcat, nu poate fi situat nici în sine nici în altceva, nu poate fi nici identic, nici diferit, așadar nu poate fi nici egal, nici inegal. Unul nu poate fi exprimat, cunoscut sau perceput. În concluzie, unul pe care îl admitem ca non-plural nu are ființă și nu poate fi cunoscut, numit, gândit. Platon însă, nu continuă această direcție, ci o prezintă ca pe o concluzie greu de acceptat, poate chiar imposibilă.

Această referință a fost preluată de Plotin și neoplatonici ca indicație a unui principiu anterior ființei.

Dacă la Platon problema Unu-lui care este dincolo de ființă și de gândire rămâne în stadiul ei aporetic, Plotin consideră că atât *binele* din *Republica*, cât și *unu* din prima ipoteză henologică *Parmenide*, indică principiul absolut al tuturor lucrurilor, prima

² Platon, *Parmenide*, 137 c 4-5.

ipostază principială. Din această identificare a *binelui de dincolo de ființă* cu *unu care nu este* se naște ideea unui *principiu prim*. El suprapune cele două aporii platonice: cea din prima parte a dialogului *Parmenide*, unde Platon descrie o situație paradoxală „... pentru a putea gândi lucrurile, avem nevoie de ideile lucrurilor, însă ideile însele nu pot fi înțelese ca atare. De asemenea, pentru a gândi lucrurile plurale, avem nevoie de ceea ce nu este plural, de unu, însă acest unu nu poate fi niciodată gândit în sine, ci în privința lui trebuie să ne mulțumim cu concluziile negative: unul nu poate fi cunoscut, definit sau numit”³ și cea din *Republica*, unde se afirmă că lucrurile au nevoie de o sursă de la care își primesc ființa și faptul de a fi cunoscute, însă această sursă nu mai poate fi ea însăși ființă, ci trebuie să fie *dincolo de ființă*. Ființa nu poate fi înțeleasă și explicată până la capăt, dacă rămânem în limitele ei, în datele ei precise. În schimb, în ea însăși se întrevăd indiciile unui nivel superior, dincolo de ființă și de gândire.

Însă Plotin nu reia de la Platon numai indicațiile despre un principiu prim ci și alte indicații privind nivelurile ulterioare, care compun ansamblul realității. Calea ascendentă a lui Plotin ar putea fi pusă în legătură cu dialectica ascendentă a lui Platon, iar calea descendentă plotiniană ar putea să ne facă să ne gândim la dialectica descendentă a lui Platon: Unul din *Enneade* amintește de Necondiționatul platonician, care este *dincolo de esență* și de existență. În plus, sunt posibile comparații între ceea ce spun cei doi filosofi despre Frumos, Eros, Numere, Genuri, Ființă sau Suflet.

Însă, recurgerea la mituri, atât de frecventă la Platon, nu mai apare în gândirea lui Plotin, care a apelat mai degrabă la imagini; „cel care știe să citească în el însuși și în jurul lui, acela, de fapt, n-are nici o nevoie de a recurge la povestiri aluzive”⁴.

Dacă la Platon, calea ascendentă urcă din idee în idee până la a ajunge la Necondiționat, adică la Binele care dă lumină tuturor lucrurilor, propunându-și să descopere Principiul principiilor, în misticismul speculativ al lui Plotin, calea ascendentă este cea care, urcând din ipostază în ipostază, ne conduce până la contemplarea Unului, generator a tot ce există, care nu e nimic din tot ce este, el rămânând dincolo de esență și de existență. La Plotin, demersul ascensional se încheie cu experiența *dezvăluirii*, el face din dezvăluire, etape către care trebuie să tindă meditația, fiindcă dincolo de ceea ce nu se vede, se găsește lucrul pe care trebuie să-l contemplăm.

Cât despre dialectica descendentă, dacă la Platon aceasta trage consecințele care decurg din Principiul anipotent și reconstruiește seria de idei arătându-ne cum a

³ Platon, *op.cit.*, 137 c 4-142 a 8.

⁴ Jean Brun, *Neoplatonismul*, Editura Teora, 2000.

condiționat Necondiționatul relațiile care unesc indivizii unii cu alții, la Plotin calea descendentă este, la capăt, în mod esențial catastrofică; sufletul își pierde aici aripile pentru a cădea într-un corp deoarece coborârea este o cădere și o decădere în cursul căroră sufletul se îndreaptă către Rău⁵. Ne găsim aici, în prezența unui paradox aparent, dar foarte revelator: pe de-o parte, ni se cere să ieșim din noi înșine, pe de altă parte, contemplația ne aduce în starea de a ne vedea pe noi înșine în tot adevărul, plecând tot din noi înșine. Lucrurile stau așa pentru că conversiunea plotiniană implică un drum de-a lungul căruia trebuie să parcurgem în sens invers, pentru a anula căderea, calea procesiei. Salvarea este deja prezentă, este deja realizată, nu trebuie decât să luăm cunoștință de ea.

Deși se inspiră din indicațiile platonice în reluarea temei Unu-lui, neoplatonismul le depășește cu mult, instituind o nouă paradigmă de gândire.

1.2 Alte influențe filosofice în opera lui Plotin

În ceea ce privește filosofia lui Aristotel, discipol al lui Platon, aceasta e mult diferită de aceea pe care a elaborat-o Plotin. Întâlnim în „Metafizica” lui Aristotel o concepție despre lume în care Zeul este Act pur, *gândirea gândirii*, gândirea care se gândește pe sine, unde i se cere omului să încerce să devină, în măsura posibilului, asemănător Zeului, și să ajungă astfel la contemplație. Experiența contemplației o vom regăsi și la Plotin care este un contemplativ și un intuitiv mai degrabă decât un spirit analitic. De asemenea, experiența dorinței se regăsește la Aristotel care scrie că Zeul mișcă toate lucrurile, ele fiindu-i obiectul dorinței. Dar la Aristotel este vorba despre o lume în mișcare, pe când aici, este analizat fenomenul schimbării. Desigur, putem găsi la Plotin ceva din filosofia lui Aristotel în măsura în care materia este dorința nedeterminată, vană și sterilă; dar o asemenea dorință nu este chiar una.

Alte influențe ale lui Aristotel sunt cele legate de intelect. Dar dacă Aristotel gândește intelectul divin ca principiul prim al întregii realități, Plotin susține că dincolo de intelectul divin se află *Unu absolut*, acesta fiind principiul prim al întregii realități.

Cât despre relațiile lui Plotin cu stoicismul, am putea, desigur, să găsim puncte de legătură. Stoicismul identifică, cu bună știință, pe Zeu cu universul. Zeul este ființa perfectă, înzestrată cu rațiune, cel mai pur dintre toate corpurile, este focul și fluidul care se răspândește în totalitatea lumii. Această cosmoteologie ar putea să se regăsească la baza ultimelor cuvinte ale lui Plotin: „Mă străduiesc să fac ca ceea ce este divin în mine să se

⁵ Plotin, *Enneadele*, V, 9, 11.

înalte până la ceea ce este divin în univers”. Totuși, ceea ce spun stoicii despre materie și despre timpul providențial rămâne destul de străin preocupărilor lui Plotin.

Totuși, pentru a demonstra că unul există anterior gândirii, Plotin pornește de la o idee stoică unde reprezentarea despre unu sau despre oricare alt lucru nu poate fi ea însăși unitară, deoarece presupune un subiect și un obiect.

Așadar, nu se poate spune, așa cum adesea s-a spus, că plotinismul nu este decât un sincretism; influențele pe care le-a putut suporta Plotin nu au fost decât acelea care s-au inserat într-o concepție despre lume care-i era proprie, și nu doar un simplu reflex al acestor influențe.

Plotin a căutat și a cunoscut extazul unui vizionar care „a văzut”⁶, extaz care ar trebui să devină starea normală și permanentă a „eului nostru”⁷, filosofia lui este o filosofie mistică a *dezvăluirii*, ea nu face deloc recurs la o Revelație pe care ar implica-o Mesajul unei Biblii sau Mesajul prin Încarnare.

Viziunea plotiniană asupra lumii nu are nimic din ceea ce ar putea semăna cu o filosofie, creștină sau gnostică, a Creației. Plotin opune Creației ideea de difuzie a Inteligibilului prin strălucire, de Emanație care-și găsește manifestarea sub forma lumii sensibile. Nu există separație între lumea inteligibilă și lumea sensibilă; prima este lumea sensibilă redusă la formele și puterile sale iar cea de-a doua, doar partea vizibilă a acestor forme.

Plotin dă și o explicație: „la început, privirea și lumina nu erau decât un singur lucru, iar Unul posedă o transparență nemediată, văzându-se pe sine”⁸. Dar privirea a vrut să se diferențieze de lumină, născându-se astfel un fel de vedere confuză, care s-a întors spre sursa ei și care, atunci, a devenit o privire și o sursă. Din acel moment, privirea a avut un obiect de privit, iar forma aceasta a devenit o mișcare întreruptă, reflectând lumina căreia îi permitea să fie privită. De atunci, privirea detașată de lumină nu mai e capabilă să surprindă transparența acesteia, fiind constrânsă să producă forme asupra cărora se reflectă lumina, pe care poate, astfel, „s-o contemple”⁹.

Așadar, extazul implică un salt în interiorul emanației care provine din Principiul suprem, și o ascensiune către acest Principiu: „Trebuie să fugim singuri către cel singur, părăsind lucrurile de aici, de jos”¹⁰.

⁶ Porfir, *Viața lui Plotin*, § 23.

⁷ Plotin, *Enneade*, VI, 9, 4; VI, 9, 9; VI, 9, 10.

⁸ Pierre Hadot, *Plotin și simplitatea privirii*, Editura Polirom, 1998, p. 8 urm.

⁹ Plotin, *Enneadele*, V, 3, 11; VI, 7, 17

¹⁰ Plotin, *Enneadele*, VI, 9, 11

Concluzii

Neoplatonismul se dezvăluie ca o paradigmă filosofică inovatoare, cu Plotin în centrul ei, redefinind percepția asupra realității în Antichitate. Prin abordarea triadică și căutarea principiului suprem, Unul, neoplatonismul depășește influențele inițiale, oferind o viziune originală asupra relației dintre lumea sensibilă și cea inteligibilă. Adept al misticismului speculativ, Plotin propune căi ascendente și descendente spre înțelegerea transcendentă, adăugând o dimensiune nouă gândirii filosofice. Astfel, neoplatonismul se afirmă ca un punct de cotitură, conturând nu doar o filosofie, ci și o cale spre înțelegerea esenței ultime a existenței umane.

Bibliografie

- 1) Pierre Aubenque: *Plotin et le dépassement de l'ontologie grecque classique*, Le Neoplatonisme, CNRS, Paris, 1971, p. 101-109.
- 2) Platon, *Parmenide*, 137 c 4-5.
- 3) Platon, *op.cit.*, 137 c 4-142 a 8.
- 4) Jean Brun, *Neoplatonismul*, Editura Teora, 2000.
- 5) Plotin, *Enneadele*, V, 9, 11.
- 6) Porfir, *Viața lui Plotin*, § 2 3 .
- 7) Plotin, *Enneade*, VI, 9, 4; VI, 9, 9; VI, 9, 10.
- 8) Pierre Hadot, *Plotin și simplitatea privirii*, Editura Polirom, 1998, p. 8 urm.
- 9) Plotin, *Enneadele*, V, 3, 11 ; VI, 7, 17
- 10) Plotin, *Enneadele*, VI, 9, 11